

Виховний потенціал художнього слова. - Вісник ЖІТІ, 2001. - № 11. – С. 135-138.

Г. В. Грибан,
кандидат педагогічних наук, доцент
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Розкривається значення художнього слова як засобу виховання

Неможливо любити народ, Україну
Без твого аромату, о слово, мій цвіт,
Я ж тобі присягаюся, мово єдина,
На любов і на вірність на тисячу літ.

С. Воробкевич

Сьогодні українська мова набула державного статусу, їй належить провідна роль в усній системі освіти. Адже, за К. Д. Ушинським, рідна мова – це "природний вихователь", "найбільший педагог", "цвіт духовного життя" [5, с. 38].

Глибоке знання державної мови, культури, літератури рідного народу є сьогодні засобом дальшого зміцнення суверенітету держави, громадського виховання підростаючого покоління, залучення його до високих духовних надбань народу, загальнолюдських моральних цінностей.

Життя людини без мови немислиме, неможливе. Мова, слово – основа всього, в чому проявляється духовне життя. Без мови немає і самого народу. Вона – основа людського буття, культури. Вона ж основа процесу навчання і виховання, прилучення до мистецтва, літератури, до всього, що визначає людську духовність. Ще у свій час В.О. Сухомлинський відзначав, що виховання чуття слова та його відтінків є однією з передумов гармонійного розвитку особистості: "... найважливіше виховне завдання полягає в тому, щоб слово з його багатогранною, радісною, облагороджуючою красою стало невичерпним джерелом і засобом пізнання прекрасного, внутрішнім духовним

багатством і водночас засобом вираження цього багатства " [4, с. 545].

Слово – має дійсно велику могутність: воно оживляє для нас весь світ. Важко втриматись, щоб не згадати тут вірш Миколи Гумільова – відомого поета, чия трагічна смерть лягла ганьбою на більшовицький розгул розстрілів після жовтневого перевороту 1917 року:

Слово

В дні прадавні, що спливли помалу,
Лиш почався божий лік літам,
Навіть сонце словом зупиняли,
Руйнували кріпості – міста.
І орел не смів крилом змахнути,
Зорі бігли місяцю навстріч,
Як, неначе полум'я розкуте,
Слово йшло у далечі сторіч [1, с. 183].

Слово здатне пробудити надію і зневірити людину, воно дарує впевненість і порятунок і боляче ранить.

Слово єднає окрему особистість з народом. У слові втілюється усе, чим багатий світ: і зачарування життям, і найкращі надії, і трагедії долі людської. Важливість роботи над словом, на думку К. Д. Ушинського, і в тому, що в слові дитина знайде "багато глибокого філософського розуму, справді поетичного чуття, витонченого, напрочуд вірного смаку, сліди праці дуже зосередженої думки, безодню надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи, багато спостережливості, багато найсуворішої логіки, багато високих духовних поривів. У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук, небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси і ріки, її бурі і грози... У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних порухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитої радості – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові" [5, с. 122-

123].

Ще видатний швейцарський лінгвіст Ф. де Соссюр зазначав, що слово, "незважаючи на всі труднощі, пов'язані з визначенням цього поняття, є одиницею, що невідступно постає перед нашим розумом як щось центральне в механізмі мови" [3, с. 321]. Тому вчитель значно більше, ніж хто інший, мусить володіти культурою мови, вміти добирати мовностилістичні засоби ті прийоми відповідно до умов і цілей спілкування, передаючи певний психокультурний контекст. Саме мова є тим регулюючим стержнем, на який нанизуються професійні знання та навички. Так, знання рідної мови робить людину і талановитою, і дійсно патріотом своєї держави. Згідно ж з Державною національною програмою "Освіта" (Україна ХХІ століття) "формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою" належить до пріоритетних напрямів реформування виховання [2, с. 6].

Наше сьогодення вимагає створювати умови для духовного самовдосконалення самореалізації як головних засобів самоутвердження дитини, бо інакше, навіть оволодів знаннями, вона може втратити головне – свою душу. Упродовж довгого часу методи викладання української словесності (мови і літератури) спонукала учня саме до так безвартісної для нього самого праці. Яка була мета мовного навчання? Дати якомога більш знань про мову. Але знання про мову не дають права на правильне володіння нею.

Прислухаймося до спілкування нашої молоді. Бачимо, як злива вульгарщини й хамства "входить" у їх живе мовлення. Як відомо, споконвіків в основі спілкування українців завжди були такі цінності, як доброзичливість, лагідність, ввічливість. "Ми поранені люди, ми дуже поранені люди", – скажемо словами Ліни Костенко. Живучи в постійному дефіциті добра, любові, милосердя, знеціненні моральних чеснот, ми, навіть не усвідомлюючи того, непомітно збіднюємо, спрощуємо свій етикет спілкування.

Слова – це немовби одяг людських думок. Недаремно кажуть: заговори, щоб я тебе побачив.

Мовна особистість – це ще й людина, яка зрозуміла, що саме завдяки мові вона усвідомлює себе як особистість. Адже мовна культура людини – це її портрет, інтелектуальний і духовний, це певний захист від грубості, зла. Мовний портрет удосконалюється в душі. І неправильність мовлення треба дивитися, як на спустошеність душі.

У К. Мотрич є такі слова: "Пошли ж нам, Боже, здолати нашого найбільшого ворога самих себе, а нашій мові зайняти те місце на землі, яке вона займає й на небі..." Невже цей світ випродукував щось сильніше, святіше від любові до своїх дітей, мови свого народу?! Мова – це основа культури й мистецтва.

Як легко нині збитися з праведної путі, знехтувати усякою добропорядністю, високою мораллю і, розштовхуючи інших, "завойовувати" собі місце під сонцем. Скільки нам доводиться бачити таких спритних "діячів", котрі роздають направо і наліво обіцянки, розкидаються словами, нехтуючи совістю, гідністю, людським поголосом.

Справді, правильно застерігає поет:

Ти – весь у слові, як у сповиткові,

З колиски до калини при горбі...

І вже коли ти похитнувся у слові,

Вважай, ти похитнувся у собі (Б. Олійник).

Здається, серед усіх наших криз найбільш загрозливою, всеруйнуючою є криза духовності, тому що людина бездуховна – то криниця без води, то стежка, всуціль поросла бур'янами.

Невипадковим мені видаються ці міркування якраз тоді, коли предметом роздумів стає мова, рідне слово – цей цілющий, найдорожчий скарб. За ставленням людини до слова рідної мови дуже легко визначити її сутність, її мораль. Адже той, хто забув слова колисанки співаної ненькою, навряд чи може вважатися добропорядною людиною.

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється ожива,
Як їх почує!..

Чи додаси ще чогось до цих потужних і щирих рядків Т. Шевченка.

Здавна визнано, що слово – це ще і зброя, грізна і дуже разюча. Наша славна землячка Лариса Петрівна Косач – Леся Українка, приречена з малих літ на невиліковну хворобу, щиро заздрила тим, кого доля не обділила фізичною силою. Та не розгубилася душа її, загартована у поєдинках із життєвими бурями (бо "хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі"), і виразила себе сповна у слові, ніжньому і мужньому водночас:

Слово, моя ти єдина зброя,
Ми не повинні загинуть обоє...

Лиховісною завжди була доля українського слова, його намагалися можновладці усіляких мастей принизити, знівечити, з корінням вирвати. З боєм пише про це у своєму вірші "Рідна мова" наш видатний земляк – Максим Рильський:

Ти вся порубана була,
Як Федір у степу безрідний...
"О слово рідне! Орле скутий!

Чужинцям кинуте на сміх", – ще раніше з гнівом вигукнув Олександр Олесь.

На превеликий жаль, так сказати могли б і ми ще донедавна, за тих часів, коли усяка любов до рідного, національного вважалася крамольною, а Шевченкова заповідь повсякчас забувалася:

І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Наведені приклади, взяті з царини літератури, – доказ того важливого, виняткового значення, яке має робота по прищепленню уваги до слова.

В. Сухомлинський відзначав, що виховання чуття слова та розуміння його відтінків є однією з передумов гармонійного розвитку особистості: "Чуйність

до краси слова – це велична сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чуйності – одне з джерел людської культури" [4, с. 45].

Школа повинна формувати саме мовну особистість – гуманну, освічену людину, яка вільно володіє українською літературною мовою, вміє практично користуватися нею в різних життєвих ситуаціях. Тому вважаємо, що провідним має бути вивчення живої мови. І, як зазначив великий французький письменник Вольтер, за шість років можна вивчити всі європейські мови, але свою рідну треба вчити все життя, бо то невичерпна глибочінь.

Література

1. *Гумилев Н. С.* Вифлиемская звезда. Рождество и Пасха в стихах и прозе: Сборник / Сост. и вступл. М. Письменного / Пер. українською мовою А. М. Лісовського. – М.: Детская литература, 1993. – 404 с.
2. Державна національна програма "Освіта Україна ХХІ століття". – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Русские писатели о языке: Хрестоматия / Под общей ред. А. М. Докусова. – Л.: Учпедгиз, 1954. – 460 с.
4. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори: В 5-ти т. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – 672 с.
5. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа. – Т. 1. – С. 122-123.